Uitgave van de vereniging
Molenvrienden Land van Cuijk

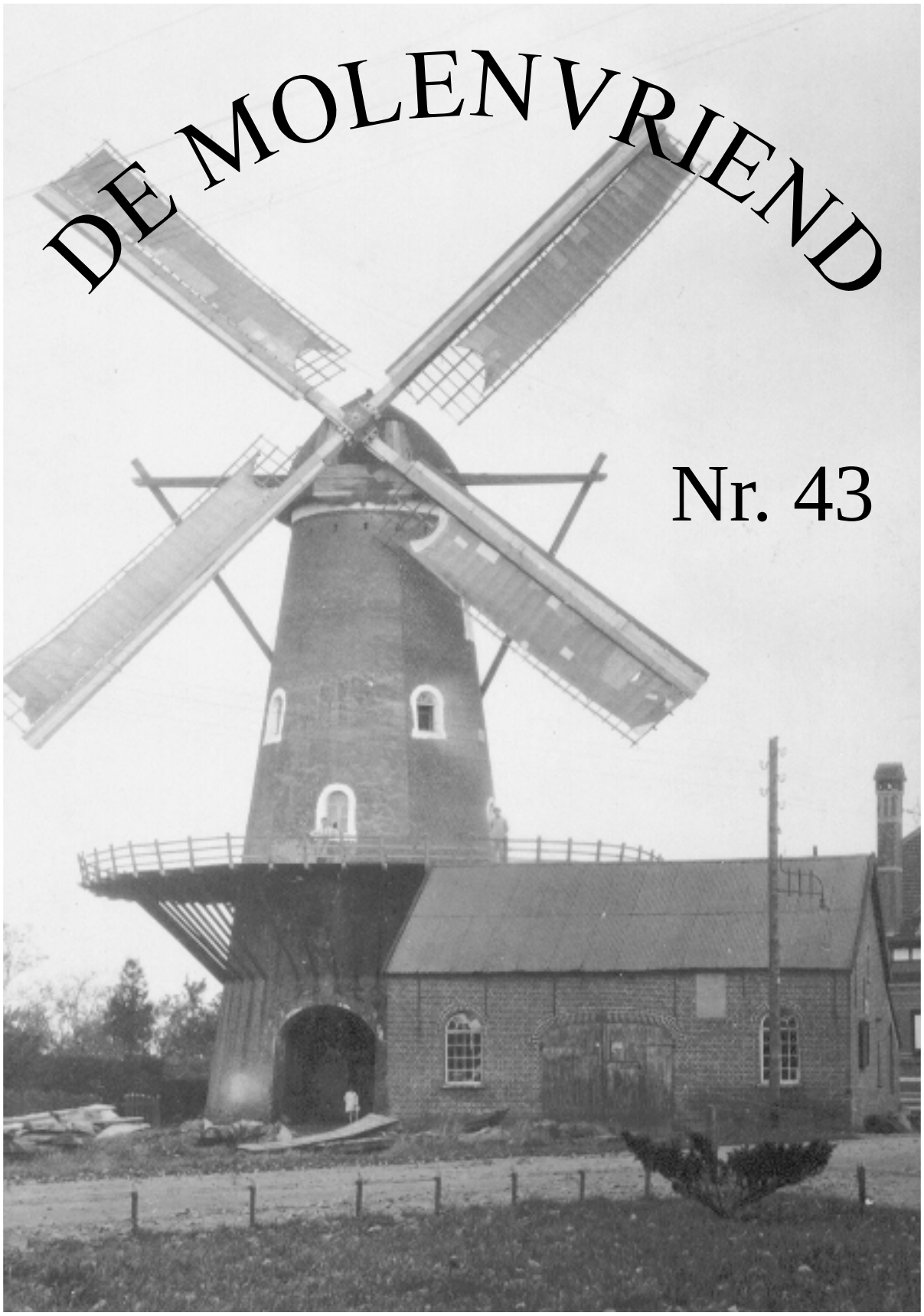

DE MOLENVRIEND

Nr. 43

VERENIGING MOLENVRIENDEN LAND VAN CUIJK

http://home.wxs.nl/~donwerts

BESTUUR

VOORZITTER	Mari Goossens Tel. 0485-573815	D. Boutsstraat 25 5831 VN BOXMEER
SECRETARIS	Don Werts Tel. 0485-322460 Fax 0842-110623	Straatkantseweg 28 5443 NC HAPS E-mail: molenvrienden.landvancuijk@planet.nl
PENNINGMEESTER	Perry Hendriks Tel. 0485-322872	De Vang 20 5437 BP BEERS
BESTUURSLEDEN	Frits Harteman Tel. 0485-572271 Hans Heijs Tel. 0485-577330	Bilderbeekstraat 23 5831 CW BOXMEER Bilderbeekstraat 20 5831 CX BOXMEER

COMMISSIES

ARCHIEFCOMMISSIE	Tel. 0485-313647	Isabellalaan 30 5431 GW CUIJK

LEDENADMINISTRATIE	Tel. 0485-322460 Fax 0842-110623 GIRONUMMER: 4008385 *onder vermelding adres penningmeester*	Straatkantseweg 28 5443 NC HAPS
MOLENARCHIEF LAND VAN CUIJK	Tel. 0485-313647 *Eenieder kan na afspraak het archief raadplegen*	Isabellalaan 30 5431 GW CUIJK
BIOTOOPWACHT LAND VAN CUIJK	Tel. 0485-313298	Moleneind 4 5431 HW CUIJK

DE MOLENVRIEND 43

Colofon

Jaargang 17, nummer 1, januari 2001
Lijfblad van de vereniging Molenvrienden Land van Cuijk, opgericht in 1984.
De Molenvriend wordt gratis toegezonden aan de leden van de vereniging. De contributie hiervoor is ƒ 22,04 of EUR 10,--. Aanmelding kan geschieden door het bewuste bedrag te storten op de girorekening van de vereniging. De Molenvriend is een advertentiemedium.

REDACTIE *Frits Harteman* *Marko Sturm* *Ben Verheijen*

REDACTIEADRES *Bilderbeekstraat 23* *5831 CW BOXMEER* *of e-mail: j.m.sturm@stud.tue.nl*

VERDER WERKTE(N) MEE *Robbert Verkerk*

ILLUSTRATIES *Robbert Verkerk*

VOORPAGINA *Oude foto van de Luctor et Emergo met maalderijgebouw (zie artikel op pagina 6)*

In dit nummer

pagina 2 **Colofon**
pagina 3 **In dit nummer**
Van de redactie
pagina 4 **Mededelingen van het bestuur - Agenda**
pagina 5 **Perikelen rond een kruilier**
wat hergebruik van onderdelen na oorlogsschade met zich meebracht...
door: Frits Harteman
pagina 6 **Onderzoek in de "Luctor et Emergo" te Rijkevoort**
eerste deel van het verslag van het molinologisch onderzoek in Rijkevoort
door: Robbert Verkerk
pagina 16 **Molens in de regio**
de stand van zaken omtrent onze molens
door: Ben Verheijen

Van de redactie

Het lag in de bedoeling dit nummer van de Molenvriend vóór de Kerstdagen te laten verschijnen. Helaas is dat door omstandigheden niet gelukt. Als u dit nummer nu onder ogen krijgt is het nieuwe jaar al weer enkele weken oud. Niettemin willen wij u voor dit nieuwe jaar alsnog onze beste wensen doen toekomen en hopen dat dit jaar ons datgene mag brengen wat wij en u ervan verwachten.

Voor wat de Molenvriend betreft spreken wij als redactie de wens uit, dat wij geregeld mogen beschikken over voldoende kopij opdat we ons verenigingsblad frequent en op tijd kunnen laten verschijnen. Immers, dit blad is naar onze mening het bindmiddel bij uitstek tussen bestuur en leden en leden onderling en kan daarom niet gemist worden.

Tot onze spijt hebben we voor dit nummer geen bijdrage voor de rubriek "Aan de Licht" mogen ontvangen. Hopelijk dat wij deze rubriek in ons volgend nummer weer kunnen voortzetten. Tot slot willen wij de inzenders van de kopij voor dit nummer danken en wij vertrouwen dat de inhoud van het blad met onder meer een molinologisch artikel over de Luctor et Emergo uw instemming kan wegdragen.

Mededelingen van het bestuur

Alhoewel het laatste nummer van 2000, is het jaar 2001 inmiddels begonnen als u dit leest. Derhalve wil ik namens het bestuur toch nog eenieder een gezond en gelukkig nieuwjaar toewensen. Hopelijk een jaar met veel wind en hopelijk ook het jaar van afronding van enkele molenprojecten zoals de video over de molens in het Land van Cuijk en de informatieborden bij de molens. Op dit moment wordt nog hard gewerkt aan de voltooiing van deze projecten, maar zeker is dat we beiden over enige maanden kunnen bewonderen. Wellicht kunnen er in dit nieuwe jaar dan weer enkele nieuwe molenprojecten in het Land van Cuijk geïnitieerd worden.

Onder de overige lopende projecten scharen we natuurlijk ook nog steeds de molenzaak Beers. Inmiddels hebben zich gelukkig meer mensen opgeworpen om de hete kastanjes uit het vuur te halen. Een van de acties is zo dat de Rotaryclub in Cuijk gemobiliseerd is. Dat kan nooit kwaad! Door de Molenstichting De Hoop te Beers wordt geprobeerd op korte termijn een afspraak met de verantwoordelijk wethouder in de gemeente Cuijk (eigenaar van de molen) te maken. Helaas door ziektegevallen, kan dit nog even op zich laten wachten.

Dan hebben we nog een vreemde moleneend in de bijt en dat is Mill. Alweer lange tijd geleden werd ineens door de firma Beijk gerestaureerd aan deze molen, maar al snel kwam dat werk ook weer stil te liggen en konden we een molen aantreffen met ondermeer een halve staart. Nu blijkt ineens dat de molen wederom te koop staat, maar nu voor een aanzienlijk lager bedrag. Werd eerst nog een slordige miljoen gevraagd, nu is men teruggezakt naar het drievierde deel hiervan! Benieuwd hoe het toekomstperspectief voor deze molen eruit ziet!

Verder werd in het najaar van 2000 na drie jaren weer een wervingsactie voor nieuwe vrijwillige molenaars op touw gezet. Maar liefst een drietal aspirant molenaars heeft dit voorlopig opgeleverd. Opvallend is hierbij ditmaal een sterke vertegenwoordiging uit het westen van ons gebied als we kijken naar de woonplaatsen van de drie beginners: Wanroij, Wilbertoord en Westerbeek. Wij wensen hen veel succes met de opleiding. We mogen dus spreken van een succesvolle actie. Het is nu ook zaak de vervolgtrajecten op een goede manier te coördineren. Dit zal dan ook een agendapunt worden voor de komende bestuursvergaderingen.

de secretaris

Agenda

21 februari:
Jaarvergadering Molenstichting Noord-Brabant
25 maart:
10e Westbrabantse Molendag
27 maart:
Jaarvergadering Molenvrienden Land van Cuijk
29 april:
1e Vlaamse Molendag
12 mei:
29e Nationale Molendag
15 juni:
16.00 u Opening Brabants Molenweekend door Gedeputeerde van Harten
16 en 17 juni:
2e Brabants Molenweekend

Bij overname van artikelen en/of foto's, auteur en eventuele bron(nen) vermelden. Tevens hiervan melding maken bij de uitgeefster of redactie van dit blad.

De redactie stelt zich niet aansprakelijk voor eventueel gemaakte fouten of anderszins ontstane ongemakken.

Perikelen rond een kruilier

(of van het ene komt het andere)

Bij het ordenen van mijn bescheiden kwam ik een artikel tegen dat in de Molenaar van oktober 1945 staat onder de rubriek “Uit onzen lezerskring”, waarin de heer Willems uit Boxmeer een opsomming geeft van de verwoesting en beschadiging van de molens in het Land van Cuijk, opgelopen tijdens de oorlogshandelingen en waarop de Duitsers worden aangesproken. De heer Willems gebruikt voor onze oosterburen consequent een minder vleiend woord wat voor die tijd gebruikelijk was. Over de molen “Martinus” schrijft hij: “De molen van den Heer M. v.d. Berg te Beugen kreeg een voltreffer op de kruilier.”

Toen ik dit las schoot mij een gesprek te binnen dat ik enkele jaren geleden had met Nol (Arnoldus) van de Berg, een zoon van Martinus van de Berg, die dit toen bevestigde. Hij vertelde dat de kruilier volledig was vernield en men daardoor genoodzaakt was om op zoek te gaan naar een andere kruilier. Zij kregen van een paar bekenden een tip dat er een kruilier te koop zou zijn in Boxmeer. Deze had toebehoord aan de standerdmolen aldaar, welke zoals zovele molens in de regio verwoest was. Ook hierover schrijft de heer Willems in de Molenaar: “De oude standaardmolen van den Heer P. Derkx te Boxmeer is door de moffen in brand gestoken.” De kruilier was blijkbaar nog te gebruiken, dus ging Nol op weg naar de Waranda in Boxmeer. Daar aangekomen bleek mulder Derkx – in de Boxmeerse volksmond destijds genoemd “Pietje de Mulder” niet aanwezig te zijn doch wel diens dochter. Volgens Nol was dat niet erg, want hij zag liever de dochter dan de kruilier. Hij moest nog maar eens terugkomen. Er waren ergere dingen moet Nol gedacht hebben want hij vond het uiteraard niet erg om terug te komen, hij had immers meer gezien dan een kruilier. Bij zijn volgende bezoek werd de koop van de kruilier voor 25 gulden beklonken en Nol hield aan zijn bezoek niet alleen een kruilier voor de “Martinus” over maar ook een relatie met de molenaarsdochter waarmee hij later trouwde en er een lang en gelukkig huwelijk mee had. Helaas zijn beide mensen overleden, Nol in 1999 en Marietje Derkx een aantal jaren daarvoor.

Tijdens het aanleggen van het plantsoen voor de molen kwamen bij het omzetten van de grond een paar stukken ijzer te voorschijn. Nadat deze schoongemaakt waren en ontdaan van de roest, bleken het restanten van een gietijzeren rad te zijn en het zou me daarom niet verbazen als het stukken van de kapotgeschoten kruilier zouden zijn. Wij hebben ze bewaard en liggen nu als curiositeit onder in de molen.

Frits Harteman

Martinus van de Berg in 1944 gefotografeerd bij de oorspronkelijke kruilier.

Onderzoek in de “Luctor et Emergo” te Rijkevoort

1. Geschiedenis

In 1900 vroeg Hermanus Verbruggen, een telg uit de molenaarsfamilie Verbruggen uit Sint-Hubert, toestemming om in Rijkevoort aan de Brink een motormaalderij op te richten. Deze werd uitgerust met twee koppels maalstenen en een houtzagerij. In het volgende jaar bouwde Hermanus achter de maalderij een ronde stenen stellingkorenmolen met drie koppels maalstenen. Bij de bouw maakte hij gebruik van onderdelen van waarschijnlijk een houtzaagmolen uit de omgeving van Rotterdam. In 1908 bouwde Jan Verbruggen (zoon van Hermanus) ten noordwesten van de molen een molenaarshuis, zie foto rechts. In 1912 bouwde Willem (ook een zoon van Hermanus), die inmiddels de molen had overgenomen een molenaarshuis op het oosten in Jugendstil-stijl (foto onder). Nog twee jaar later verbouwde de familie Verbruggen ten zuidwesten van de molen, aan de overzijde van de Brink, een bakkerij annex café en winkel, weer in de Jugendstilstijl. Deze drie gebouwen zijn nog steeds aanwezig en de bakkerij/winkel/café is nog steeds in eigendom van de familie. Het gebouw is inwendig nog geheel in zestiger jaren stijl. Waarschijnlijk in de twintiger jaren zijn de schilderingen aangebracht op de het gaande werk op de steenzolder (zie foto op het volgende blad). De symboliek van de grote Brabantse vlag op de koningsspil en de kleine Nederlandse vlag op de steenspil kan alleen in Brabant zijn aangebracht. Buiten deze schilderingen is de koningsspil echter al een toonbeeld van vakmanschap. Met zijn vele overgangen van vierkant naar rond of naar achtkantig toont hij het kapitaal wat mocht worden uitgegeven bij de bouw van deze molen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was de rivier de Maas de gehe-

Het molenaarshuis van Jan Verbruggen uit 1908

Oude foto van het molenaarshuis uit 1912

De in 1914 verbouwde bakkerij annex café en winkel

le winter van ’44–’45 een frontrivier. In de buurt van Rijkevoort stond Britse artillerie opgesteld. Vele militairen van de Royal Artillery hebben hun namen, hun woonplaats en een kerstwens geschreven in de blokjes van de Brabantse vlag op de koningsspil. In

Schilderingen op de koningsspil en het spoorwiel

de oorlog werd de molen uitgerust met Van Busselstroomlijnneuzen. Na de oorlog veranderde er veel. In de vijftiger jaren werd het maalderijgebouw afgebroken en vervangen door een groter tussen de molen en het molenaarshuis uit 1912. Ook werden twee steenkoppels verwijderd om meer ruimte te krijgen in de molen. In 1972 vond er een restauratie plaats, uitgevoerd door molenmaker Huub Beijk uit Afferden. Het betrof hier vooral de buitenzijde, zodat het interieur nu nog bijna onaangetast is. Wel verdwenen de stroomlijnneuzen en werd een oude potroede vervangen. De molen is nu dan ook met drie type roeden uitgerust. Een Derckx-roede, een Pot-roede en een Fransen-roede als lange spruit. In 1989 werd de molen weer gerestaureerd. De gemeente Wanroij, die de molen in 1986 kocht van de weduwe Verbruggen, liet hem restaureren door molenmaker Harrie Beijk uit Afferden. Inwendig werd de oude kruivloer gedeeltelijk vervangen en enkele vangstukken; uitwendig het kapbeschot, de stelling en de ophekking van het gevlucht.

2. Rondgang door de molen

De rondgang begint eigenlijk al buiten. Veel is er hier niet te zien, dat hergebruik doet vermoeden. De enige uitzondering vormt de bovenas. Askoppen worden door veel bezoekers als vanzelfsprekend gezien. De tekst NSBM FYENOORD 1859 op de as (zie foto hieronder) is niet zo vanzelfsprekend als het er uitziet. Deze werf in Rotterdam maakte de eerste assen in ons land en hield er ook al vroeg mee op. Van de nu nog draaiende assen van dit merk is dit met jaren de jongste. In die tijd verspreidden deze assen zich in een cirkel rond Rotterdam naar Goes. Assen van Fyenoord buiten deze streek waren dus hergebruikte assen. En in dit geval is het nogal logisch want de as is 42 jaar ouder dan de molen. Verder is een latere

De askop van de Feyenoord as met tekst NSBM Fyenoord 1859

De Franssen-roe gebruikt als lange spruit

vorm van hergebruik te herkennen. De lange spruit is een oude Franssen-roede (foto bovenaan). Binnenin op de begane grond zien we in de vloer van de graanzolder twee ijzeren profielen en een duidelijk herkenbare achtkantstijl. Herkenbaar aan de onderzijde zijn de dubbele gaten waar de regels aankwamen (foto onder) en aan beide zijde de gaten van aankomende kruizen. Aan één zijde een dubbele inkeping voor kruizen. Gezien de korte afstand toch elkaar (en het feit dat er geen kruizen met dubbele kepen gevonden zijn) doet vermoeden dat het kruis een keer verstoken is. Aan een uiteinde van de stijl is het begin van een scheg te zien, net naast het andere uiteinde van een kruis. De gaten aan de andere zijde markeren de plaatsen van de korbelen (2x) en een bintbalk. De gaten van de kapzolderbintbalk ontbreken. Wel valt het nummer van de stijl VIII op. Op de grond liggen nog enkele onderdelen die bij de laatste restauratie (1989) zijn vervangen. Hierbij zijn vooral twee tafelementstukken van het boventafelement (zie foto rechtsboven) van belang. Beide stukken zijn niet lang genoeg om de afstand tussen twee stijlen te overbrug-

Een gelijkmatig gatenpatroon in een oude achtkantstijl (vloer luizolder)

De oude boventafelementstukken

gen. De gaten voor de veldstijl en de beide hondsoren zijn duidelijk te herkennen. Vervanging van onderdelen, zoals deze tafelementstukken is altijd jammer. Aan de andere kant hadden we nooit ontdekt als deze stukken waren blijven liggen tussen de muur en de onderring. Dan waren de inkepingen immers niet te zien. Een zolder hoger vallen meteen weer twee achtkantstijlen op. Beide achtkantstijlen hebben een ander gatenpatroon (foto opvolgende pagina boven) dan de eerste achtkantstijl. De beide regels zitten niet op gelijke hoogte en bij beide stijlen loopt één regel over de volle diepte van de stijl door. Naast de regel zit nog een gat door de regel. Dit gat dient voor de roosbouten. Buiten dit gat valt ook de inkeping van een extra korbeel op, dat de brede regel ondersteunde. Een zware regel in het veld met een korbeelondersteuning? Het betreft hier dus geen polder- of korenmolen. De vloerbalken zijn voor een groot gedeelte oude kruizen. Drie hiervan zijn bijna geheel aanwezig en kunnen straks bij de reconstructie van de grootte van het achtkant van belang zijn. Natuurlijk wordt van ieder kruis de hoek waarmee hij zijn collega kruist opgemeten (foto volgende pagina onder). Daarnaast de plaats waar eventuele veldstijlen of raamstijlen inkepingen veroorzaken en natuurlijk het uiteinde van

Een gatenpatroon in een oude achtkantstijl voor een zware regel met korbeelondersteuning

een kruis (foto rechtsboven). Bij alle kruizen is de hoek tussen de kruizen ongeveer 76 graden. Ze zaten dus waarschijnlijk allen op dezelfde hoogte. Een gedeelte van de vloerbalken zijn waarschijnlijk regels. Deze zijn moeilijker te herkennen. De meeste regels en korbelen zijn waarschijnlijk verzaagd tot vloeren en ondersteuningen in de muren voor de balkkoppen, omdat ze voor andere toepassingen te kort zijn. Op de vloer van de graanzolder ligt nog een vervangen achterkeuvelensbalk. Aan de vangzijde is geen gat voor de ophanging van de wipstok te zien. Wel zijn er aan deze zijde twee gleuven in de balk. Hieraan waren de stijlen bevestigd waar de wipstok tussen draaide. De molen komt dus uit een streek waar wipstokken normaal waren. Hij is nu, je zou haast zeggen natuurlijk, uitgerust met een vangtrommel. In de vloer van de steenzolder zitten twee stijlen en twee bintbalken. De meest noordelijke stijl heeft een nummer IV en twee regels op dezelfde hoogte net als de stijl in de vloer van de graanzolder. Het zuidelijke kruis heeft twee regels op verschillende hoogte met een korbeelondersteuning voor één van beide regels.

Midden van een kruis

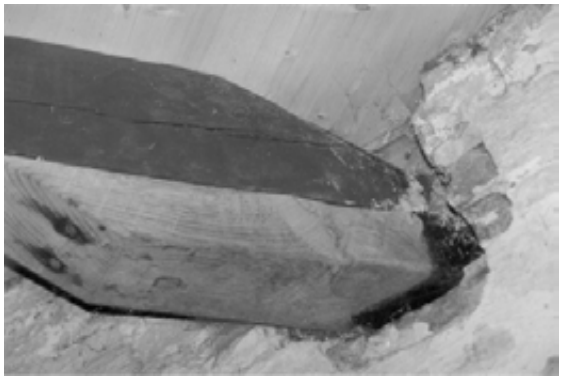

Uiteinde van een kruis

De bintbalken zijn zwaar uitgevoerd. (foto volgende bladzijde). Zij zijn 28 cm breed en 38 cm hoog. Gezien de inkepingen, is de totale hoogte ongeveer 44 cm geweest. In het midden van de bintbalken zit een grote inkeping aan de bovenzijde. Hiertussen zat een balk voor de lagering van de koning. Aan één zijde zitten inkepingen voor nog twee balken, aan de andere zijde voor 1 balk. Tesamen met de twee verzwaarde regels, die op dezelfde hoogte liggen krijgen we zo vijf lagerpunten voor een ... driepuntskrukas. De gevonden achtkante molen was dus met zeer grote waarschijnlijkheid een houtzager. Op de vloer van de steenzolder ligt als lagering van de koning een stuk tussentafelement (foto op volgende pagina). Aan de rand zijn nog net de snijlijnen van de kruisende tafelementstukken te zien. Hieruit kan de grootte van het tussentafelement berekend worden. Zonder de grootte van beide tafelementen zou men immers niet de totale hoogte van het achtkant kunnen berekenen. De aankomende twee veldstijlen laten ook nog inkepingen achter in het tafelement. De twee doorgaande veldstijlen naar onderen liggen nu bovenop. Het tafelementstuk is dus gedraaid. Aan de buitenzijde is donkere verf te ontwaren. De vloer van de steenzolder zelf is trouwens nog van de bouw van de molen. De oude planken in verschillende breedten en de ijzeren platen voor de afdekking van allerlei gaten van de verdwenen koppels geven de zolder een fraai aanzicht. Enkele planken hebben exact de breedte van het tussentafelementstuk. Blijkbaar zijn er tafelementstukken verzaagd tot vloerbalken. Deze vloer moet niet zoals al enkele keren is voorgesteld in bestekken vervangen worden, maar zolang mogelijk bewaard blijven. In de vloer van de luizolder zitten weer twee achtkantstijlen. Als men bedenkt dat de ijzeren balk in de graanzoldervloer ook een achtkantstijl was, komen we nu op 8 uit. Ook bij deze stijlen weer van ieder één. De oostelijke balk heeft twee regels op verschillende hoogte met weer een ondersteunende kor-

Een losse bintbalk van een krukgebint: de onderdelen van de Rijkevoortse molen zijn afkomstig van een houtzager!

beel bij de zwaarste regel. De westelijke balk heeft twee lichte regels op gelijke hoogte. Tussen de stijlen zitten nog twee kruizen en enkele stukken regel. Ook bij deze kruizen is de hoek weer ongeveer 76 graden. De steenschijfloop heeft buiten de vierkante gaten van de huidige staven nog een rij ronde gaten. (zie foto rechts). Deze gaten zitten net in de rand van de schijven en hebben een steek van 8,8 cm en een aantal van 31 staven. De staven zijn nu aan de korte kant voor een krukwiel, maar de dikte van de schijven, en het feit dat de beide schijven nu omgedraaid – de aanhechtingspunten voor de stutstaven en de ronde gaten geven deze indruk – gebruikt zijn, geven aan dat dit de schijven kunnen zijn van een krukwiel. Het is natuurlijk toeval als we van de drie schijflopen precies die ene hebben overgehouden die vroeger het krukwiel was. Het spoorwiel is duidelijk van jongere datum en lijkt sprekend op het spoorwiel van de molen van Katwijk aan de Maas. Dit was een Zuidplas-

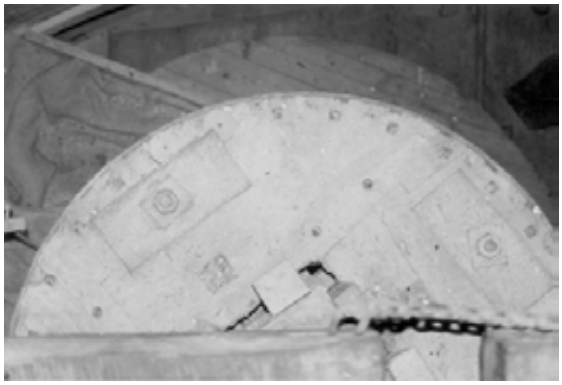

De schijfloop met dubbele gatenkrans

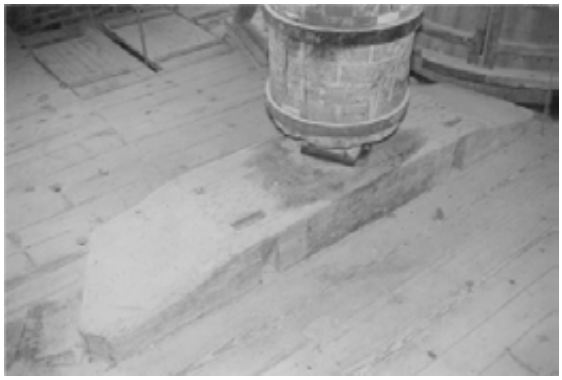

Ondertafelementstuk onder de koningsspil

molen, dus ook hier is het spoorwiel bij de herbouw in deze streek nieuw gemaakt. Om het spoorwiel zit voor de afscherming van het luiwerk een stuk van een rollenwagen van een rollenkruiwerk (foto op volgende bladzijde). Een belangrijk detail is dat in de molens van Haps en Katwijk aan de Maas de spilbalk voor de koning in de vloer ligt, terwijl hij in Rijkevoort erop ligt. Een vergissing met grote gevolgen!! In de vloer van de kapzolder zitten twee vaste bintbalken van het kapgebint (foto volgende bladzijde onderaan). De inkepingen voor de kruisende bintbalken en de pennen van de korbelen zijn goed te herkennen. Er zijn geen inkepingen of spijkergaten te vinden voor de ophanging van een vangtafel, zoals nu nog bij de Heesterboom te Leiden is aan te treffen. Tussen de twee bintbalken zitten twee helften van een in de lengterichting doorgezaagd tussentafelementstuk. Aan weerszijde van de bintbalken zitten nog twee maal

De oude rollenwagen houdt het luitouw uit het spoorwiel

twee kruizen. De hoek tussen deze kruizen is 80 graden. Dit is wel dicht bij 76 graden, maar toch weer ver weg. De schuinte van de inkeping met het andere kruis loopt namelijk niet in dezelfde richting als de schuinte van de inkepingen met de veldstijlen (foto rechts). Als dat wel zo is, is het kruis hoger dan het breed is. Alle voorgaande kruizen waren dat. Dit kruis is echter breder dan het hoog is en heeft een hoek van 180 - 80 = 100 graden. Deze twee kruizen zaten waarschijnlijk boven de deuren naar de stelling. De kleine driehoekige inkepingen tussen de inkepingen van het andere kruis en een veldstijl wijzen ook op de aanwezigheid van een deur. De luitafel is met kruisarmen uitgevoerd en dus misschien een hergebruikt kroonwiel (foto volgende pagina). Misschien wel de aandrijving van het krukwiel. Enig bewijs hiervoor is niet te vinden. In de kap aangekomen valt meteen op dat hier weinig vervangen is. Eerst kijken we nog even naar het achtkant voor we overgaan tot de kap zelf. De ring op het muurwerk is bij de laatste

Het kapgebint

restauratie vervangen. Twee stukken van dit oude boventafelement vonden we al op de begane grond. De oude onderring met rollensluis voor een rollenkruiwerk is nog aanwezig (foto onderaan volgende pagina). Dat de molen een rollenkruiwerk had wisten we al. De rollensluis is nu, met een uitneembaar stuk stalen ring, geschikt gemaakt voor het Engels kruiwerk. De buitendiameter van de onderring is niet gelijk aan de binnendiameter van de keerkuip. Deze laatste is nog gedeeltelijk aanwezig. De binnendiameter van de keerkuip is wel gelijk aan de buitendiameter van het boventafelement. Een vreemd detail is de verdraaiing van de overring. Deze is enkele graden verdraaid, zodat de oude inkepingen voor de voeghouten duidelijk zichtbaar zijn (foto volgende pagina). Dat de kap van deze molen niet Brabants is, is wel zeker.

Een vlak kruis

Ieder detail wijst op een herkomst van elders. Het bovenwiel is zwaar uitgevoerd met extra trekstangen en zeker ouder dan 95 jaar (zie foto verderop). Het wiel is bij de bouw in Rijkevoort vergroot, waarschijnlijk om de vangkracht te vergroten (zie foto verderop). De extra rand buiten de kammen is duidelijk herkenbaar. Dit levert echter problemen op in de rest van de kap. Het wiel paste niet meer tussen de voeghouten, zodat deze aan de binnenzijde zijn afgeschaafd (foto verderop). Het paste met vang ook niet meer tussen de gordingen, zodat deze buiten de spanten zijn gelegd (zie foto verderop in dit artikel). De oude gaten in de spanten zijn nog zichtbaar. De vang was voor de restauratie van 1989 nog grotendeels de oude. De oude stukken zijn echter nog gedeeltelijk aanwezig en geven extra informatie. In één van de stukken zat een bevestiging voor een stut. De gleuf in het voeghout is ondanks het afschaven nog enigszins zichtbaar. De vangstukken waren van voor de herbouw in Rijkevoort, dus waarschijnlijk betrof het

De luitafel

De oude inkeping voor een voeghout in de bovenring

De rollensluis

Het oude bovenwiel

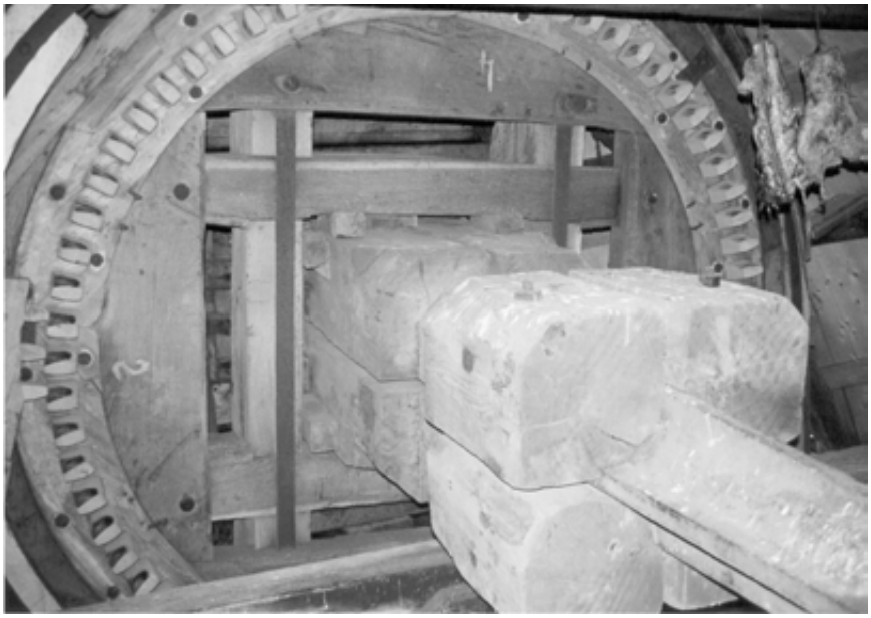

De vergroting van het bovenwiel

Het geschaafde deel van het voeghout

De gordingen buiten de spanten

De verstelbare rijklamp

hier een Vlaamse vang met stut!! De rijklamp is verstelbaar uitgevoerd (foto rechtsboven). Door middel van twee spieën wordt hij in een geleidingsblok op zijn plaats gehouden. Dit systeem werd rond 1900 uitgevoerd door molenmaker Van der Loo uit ... Rotterdam. De ezel heeft een duidelijke uitsparing aan de achterzijde om niet tegen stijlen of blokkelen te lopen. Verder is de ezel uitgerust met een schuif wat in deze streek niet voorkwam (foto rechtsonder). De vangbalk zelf vertoont vele spijkergaten aan de onderzijde, doch een duidelijk patroon voor een specifiek houtzagersvangsysteem valt niet te herkennen. De koning was, zoals eerder gezegd, gelagerd op een balk op de steenzoldervloer en niet erin. Deze 22 cm hebben we in de kap dan ook teveel. De gemakkelijkste oplossing zou zijn, de spil met 22 cm in te korten, doch dat ziet met nu, nu men de gehele kap kan overzien. Tijdens de bouw werd dit niet gezien. Men was immers nog bezig met het plaatsen van voeghouten en de ijzerbalk en met besloot de ijzerbalk op de voeghouten i.p.v. erin te leggen (foto volgende pagina bovenaan). Dit kon echter niet ongestraft gebeuren, zodat later een groot stuk uit het boshout om de as ver-

De schuif in de ezel

De ijzerbalk op de voeghouten

wijderd moest worden (foto rechtsboven). Achter rond de pensteen zit nog een zware bok met een zware gesmede springbeugel. Ook deze constructie kwam in deze streek niet voor, doch wel in Zuid-Holland (foto onder).

Tekst en foto's: Robbert Verkerk

Dit artikel was het eerste in een serie van twee artikelen over het molinologisch onderzoek in molen Luctor et Emergo.

Het uitgekapte deel van het boshout

De bok boven de pensteen

Molens in de regio

De molen De Hoop te Beers
Zoals reeds eerder vermeld heeft de monumentencommissie van Cuijk tegen de restauratie van molen De Hoop in Beers gestemd. Hierbij volgde deze commissie het streven van de gemeente Cuijk om de restauratie niet uit te voeren. Het is duidelijk dat Peter Simons die namens de Molenvrienden Land van Cuijk deel uitmaakt van deze commissie, in deze situatie niet in staat was om ondanks een vurig pleidooi dit negatieve advies te voorkomen. Onze vereniging heeft een brief hierover naar de gemeente Cuijk gestuurd en nog eens op de restauratieplicht gewezen. Ook is deze zaak in de dagbladen gepubliceerd om in de regio aandacht voor deze molen te vragen. De Vereniging Molenvrienden Land van Cuijk zal aan Stichting molen De Hoop steun verlenen om de zaak weer min of meer op de rails te krijgen. Men gaat hierbij uit van het principe dat de uiteindelijke initiatieven voor de restauratie vanuit het dorp Beers zelf moeten komen. De kosten van de restauratie zijn inmiddels opgelopen tot ruim één miljoen gulden. Het bestuur van Molenstichting De Hoop is van plan om met de gemeente Cuijk te discussiëren over een mogelijk gefaseerde restauratie van de Beerse molen.

De Martinus te Beugen
Helaas is er over de Beugense molen niet veel nieuws te melden. De molenaars wachten nog altijd tot het koppel stenen dat geruild kan worden tegen de aanwezige Franse stenen gebild is. Tot deze stenen er zijn, kan er niets gedaan worden aan het tweede koppel, omdat men nu eenmaal niet lukraak gaten in de vloer kan gaan zagen of meelringen maken die dan later niet passen.
Deze kleine teleurstelling heeft niet kunnen verhinderen dat de molenaars lustig doorgedraaid hebben. Ondanks de restauratie van de staart en het voegwerk gaf de teller eind 2000 toch een getal boven de 100 000 aan.

De Jan van Cuijk te Cuijk
In de loop van november heeft molenmaker Beijk de Jan van Cuijk flink onder handen genomen. Het voor het afgelopen jaar in het meerjarenplan vastgelegde onderhoud werd uitgevoerd. Daarnaast ook nog een activiteit welke in feite in het jaar 2002 gepland was. Het onderhoud betrof de volgende werkzaamheden. Het weer naar voren leggen van de windpeluw, deze was namelijk naar binnen gekanteld waardoor de binnenroede raak liep tegen het voorkeuvelens. De windpeluw is ook afgedekt met een gegalvaniseerde plaat om inrotten te voorkomen. De baard is helemaal vernieuwd waarbij gebruik is gemaakt van roestvrijstalen nagels. Verder is de koning gecentreerd hetgeen wil zeggen dat deze 8 cm naar achteren en 3 cm naar rechts is verplaatst. Het aswiel met de vang is zodoende ook 8 cm verplaatst. De beplanking van het voorkeuvelens is vernieuwd in grenen delen waarbij ook de beide windluiken zijn vernieuwd. Ook hierbij is weer roestvrij bevestigingsmateriaal gebruikt. De vloer van de maalzolder is in zijn geheel vervangen met vurenhouten delen. Daarvoor werden eerst de koppen van de onderliggende balken aan westzijde poly-chemisch gerepareerd en werden 11 kinderbalken vernieuwd. Deze actie was eigenlijk gepland voor het jaar 2002 maar men vond de vloer in het algemeen te weinig betrouwbaar. Verder werden de taatspotten, de neut van de koning en de lagers van het luiwerk schoongemaakt en opnieuw ingevet. Links van de entreedeur van de molen liggen sinds enkele dagen twee stenen van een kollergang. Deze stenen zijn in november bij de sanering van een perceel in het centrum van Cuijk onder de Jan van Cuijkstraat gevonden. Een steen is hierbij jammer genoeg gebroken maar het voordeel is dat je nu kunt zien hoe hij er van binnen uitziet. De halve stukken liggen op elkaar, daarnaast ligt de hele steen. De diameter van de stenen is 150 cm terwijl de dikte 55 cm bedraagt. Het asgat is 30 x 30 cm. In de volgende uitgave van de Molenvriend komt een meer uitgebreid verhaal over deze kantstenen.
Tijdens een aanwakkerende najaarsstorm ontdekte een passerende collega-molenaar nog laat in de avond dat een vol zeil voorgespannen stond. Niets was minder waar, want het zeil bleek door kwajongens losgemaakt te zijn en door iemand provisorisch vastgemaakt (min of meer een vorm van voorleggen) te zijn. Met de te verwachten stormkracht in het achterhoofd werd besloten het zeil alsnog op de gebruikelijke wijze op te rollen en te klampen, zodat het niet kapot zou kunnen slaan en niet zou bijdragen in de trekkracht van de molenwieken. Al met al een hachelijk zaakje zo voor twee molenaars rond middernacht in een hevige storm!

De Bergzicht te Gassel
De nieuwe omheining rond De Bergzicht is door molenaar Jan van Haren compleet gemaakt. Zoals be-

kend bevindt zich rond de molen veel bosschage en het ligt in de bedoeling om deze keer het stuk aan de zuidwestzijde te kappen. Te zijner tijd kan hij de hulp van de andere molenaars hierbij wel weer gebruiken. Er is met de gemeente Grave contact geweest met betrekking tot het vernieuwen van de rieten bedekking van de achtkant en het is verheugend dat de gemeente Grave er zeer positief tegenover staat en aan dit plan wil meewerken. Wanneer het gaat gebeuren is nog niet bekend. Verder is molenmaker Harrie Beijk bezig met verschillende zaken op deze molen, maar het ontbreekt hem vaak aan tijd om dit werk te continueren. De electrische aandrijving van de kruibok bevalt Jan nog steeds goed want volgens hemzelf wordt hij ook al een dagje ouder en kan hij deze hulp goed gebruiken. Een bijkomend voordeel is dat hij nu in staat is om de staartschoren beter over de hoeken van de achtkant te wippen. Door op deze positie tijdens het kruien gebruik te maken van de stut wordt de staart opgetild en wordt de afstand tussen de schoren en de hoek van de rieten achtkant groter. De afgelopen tijd waren er niet zo heel veel mogelijkheden op de Bergzicht om te malen en te draaien omdat het in deze periode niet veel heeft gewaaid.

De Mariamolen te Haps

Molenaar Don Werts weet te vertellen dat de schijfloop in de kap scheefgezakt is. Hierdoor lopen de kammen van het bovenwiel raak met de velgen van de schijfloop. Dit vormt een belemmering om voluit te draaien. Aan malen durft hij in deze situatie al helemaal niet meer te beginnen. Molenmaker Beijk is langs geweest en heeft diverse werkzaamheden uitgevoerd. Zo werd de windvaan gerepareerd en teruggezet, nieuwe roosterhouten in de rechterzijde van de kap aangebracht, het waterhol gerepareerd en een vloerplank in de luizolder vervangen. Verder is er een firma in de molen geweest met de opdracht om de houtaantasting in de Mariamolen te inventariseren. Enige tijd voor Kerstmis zijn de entreedeuren van de Hapse molen weer eens met graffiti ontsierd.
Onlangs heeft de molen door de firma Van Lierop in zijn geheel een houtbehandeling ondergaan. Alle balken zijn ingespoten met een speciaal soort gif. Gedurende een periode van 10 jaar is al het houtwerk nu gegarandeerd vrij van houtwormen en soortgenoten. Hopelijk leveren de injectiepluggen geen blijvende visuele hinder op.

De Heimolen te Sint-Hubert

Molenaar Harrie Daverveld verwachtte tussen afgelopen Kerst en Nieuwjaar twee nieuwe zeilen op het gevlucht van de Heimolen te kunnen hangen. Door omstandigheden heeft de firma van Neerven uit Oss de aflevering van deze windvangers echter een paar weken uit moeten stellen. Verder zijn er weinig problemen met de molen en wordt er regelmatig mee gedraaid. In de molen liggen de door Harrie verworven klinkers welke straks gebruikt worden voor het opvullen van de rondingen in de inrijpoort. Het biotoopgebeuren is nog steeds niet optimaal. Deze zomer zijn de drie essen die pal voor de molen staan flink getopt maar aan het rechts gelegen bosje is nog steeds niets gedaan. Verder weet Harrie te vermelden dat de publicatieborden voor de diverse molens binnen niet al te lange tijd afgeleverd worden. Momenteel heeft hij een leerling, zijn neef die van plan is om de opleiding tot (vrijwillig) molenaar te volgen. Het lesmateriaal heeft hij al in zijn bezit.

De Stellingmolen te Katwijk

Ten gevolge van het project “Cuijk terug naar het water” in de Heeswijkse Kampen komt deze molen steeds meer tussen het water te liggen. Destijds hebben we hierover al eens gegrapt door te stellen dat het misschien mogelijk is om deze molen straks om te bouwen tot een poldermolen. Molenaar Peter Simons geeft aan dat het riet van deze achtkant aan de zuidzijde dun en kort wordt. De wilgen tenen die onder het riet zitten zijn zichtbaar. Dit proces is vooral aan de zuidzijde aanwezig omdat daar wind en regen veel meer invloed hebben dan in de andere richtingen. Door het natte najaar is de stelling groen van de algen en spekglad wat problemen oplevert bij het kruien. Het gebruik van algendoder lost dit probleem slechts tijdelijk op. De familie Van Kempen is van plan om in de molen te blijven wonen. Vóór de molen liggen in verband met het bovengenoemde project grote bergen zand, wel tot aan stellinghoogte en Peter noemt deze situatie “De molen achter de duinen”.

De Korenbloem te Mill

Tijdens een telefoongesprek met de Heer Kuppeveld uit Langenboom bleek dat de molen met het woonhuis nog steeds te koop is. Veel meer informatie kwam er niet uit omdat de eigenaar van de Millse molen het beter vond om voorlopig niets over deze zaak te publiceren. Hij gaf aan om over enkele maanden terug te bellen omdat de zaak zich dan waarschijnlijk verder ontwikkeld zal hebben.

De Vooruitgang te Oeffelt

De Vooruitgang is nu voorzien van 6 nieuwe kruipalen, deze zijn van azobéhout gemaakt. Molenaar Theo van Bergen heeft nog 6 nieuwe palen gevraagd zodat de kruipalen straks allemaal vervangen zijn. Bij vervanging van deze elementen blijken deze in het algemeen voor een groot deel weggerot te zijn. Op de maal- en op de steenzolder zijn 2 vensterbanken vervangen, deze bleken te lekken en het materiaal was

bijna helemaal kort geworden. Bij het vervangen is dakleer gebruikt om het vocht buiten te houden. De hardnekkige lekkage in de kap is nu gerepareerd. Een moeilijk vindbaar scheurtje bleek de boosdoener te zijn. In het jaar 2003 wordt de kapbedekking helemaal vernieuwd. Het afgelopen jaar heeft het team op de Oeffeltse molen in totaal 4 geslaagde molenaars afgeleverd, het hoogste aantal wat op deze molen is voorgekomen. De geslaagden waren een dame en drie heren. Momenteel heeft Theo in feite nog één leerling, dit is de heer Leo Faes uit Moergestel die wellicht in mei op tentamen gaat. Deze man legt 's zaterdags 140 km af om de molenopleiding te volgen. Een leerling uit Arnhem komt af en toe maar eens (bij noordenwind!) aanwaaien.

De windmolen De Korenbloem en de watermolen te Oploo

De standerdmolen De Korenbloem staat nog steeds scheef in zuidwestelijke richting. Om te kunnen kruien heeft men een sleuf gegraven waar de slof doorheen kan schuiven. Volgens molenaar Piet Geenen wordt deze scheefstand veroorzaakt door het wegen inzakken van het vulhout onder de zonneblokken. Ondanks deze wetenschap vindt men het toch noodzakelijk om de hele scheefstand nog eens breed te onderzoeken. Verder is de molen redelijk in orde en wordt er regelmatig mee gedraaid en gemalen door Piet Geenen en Jan van Riet. Het afgelopen jaar heeft het gevlucht zo rond de 30 000 omwentelingen gemaakt. Ook met de watermolen wordt regelmatig gedraaid. De molenaars kunnen zelf het waterpeil van de beek regelen, waarbij ze rekening houden met de benodigde waterstand voor de aanliggende landerijen. Het is een kunst om met zo weinig mogelijk water en een laag toerental te draaien want onder deze omstandigheden is het mogelijk om bijvoorbeeld gedurende een hele voormiddag te draaien. Het waterrad heeft in het jaar 2000 in totaal ongeveer 65 000 omwentelingen gemaakt. Zowel in de wind als in de watermolen zijn de betonnen vloeren afgebrokkeld en de grote wens van de molenaars is om de bestaande vloeren te vervangen doormiddel van een stenen plaveisel.

De Luctor et Emergo te Rijkevoort

Molenaar Robbert Verkerk vertelde dat ze veel draaien met de Luctor et Emergo. In ruim 2 maanden hebben de molenaars de laatste tijd ongeveer 32 000 omwentelingen bij elkaar gedraaid. De molen moet daarbij vaak lange dagen maken want met de drie molenaars Sytske, Robbert en Mari wordt de stellingmolen behoorlijk aan de tand (kam) gevoeld. Er worden zelfs dagen van 's morgens 10 uur tot 's avonds 8 uur gemaakt. De molenaars zijn daar ook bezig met het maken van mooimakersgoed, hierbij de Zaanse traditie volgend. In totaal blijkt het geheel uit 23 onderdelen te bestaan en het wordt uit hout vervaardigd. Het karwei gaat ongeveer een half jaar duren. Men ziet inmiddels uit naar een grote restauratie waarbij de hele staart met kruibok vervangen dient te worden. Verder worden de oude balken onder de maalzolder chemisch gelast, waarbij de stalen hulpbalk kan komen te vervallen. Tengevolge van de wisselende belasting van het gevlucht veroorzaakt door de "beruchte bomen" zit er nogal wat oneigenlijke beweging in het wiekenkruis en moeten alle verbindingen, schroeven en wiggen nagekeken worden. Dit jaar bestaat de molen 100 jaar en de molenaars zijn van plan om dit heuglijke feit te gaan vieren.

De Hamse molen te Wanroij

Molenaar Jan Selten heeft de maalstenen nu gescherpt. In de vorige editie van de Molenvriend werd vermeld dat deze stenen geen eigenlijke maal- en vijlkant hadden. De molenaars hebben de steen eerst flink met de kneushamer bewerkt en daarna een compleet scherpsel aangebracht dus inclusief maal- en vijlkant. Bij het afstellen brak een slecht gelaste bout af op de pasbalk waardoor de bolspil eruit viel. Men heeft er al enkele keren met de gescherpte steen gemalen en het geeft redelijk goede resultaten maar het systeem moet nog iets bijgesteld worden. De steenkraan blijkt eigenlijk te kort te zijn om goed met de stenen te kunnen manipuleren. Het ligt in de bedoeling om de kraan langer te maken. Hiervoor heeft men al een langere balk besteld. Naast de molenaars Jan Selten en Jos Verberk vertoeft er ook nog een leerling op de Hamse Molen. Dit is Walter Cornelissen uit Wanroij die naar het schijnt ook al fanatiek bezig is met de theoretische kant van het molengebeuren. Tenslotte kan vermeld worden dat de Hamse Molen zich in goede staat bevindt. We hopen dat dit nog lang zo blijft want U weet het: "Meulens en hennen...!"

Ben Verheijen

Bezoektijden

De oplettende lezers valt het (na het zien van de advertenties rechts) wellicht op dat de bezoektijden en telefoonnummers van de molenaars deze keer niet opgenomen zijn. Zoals altijd zijn deze ook te vinden op Internet:
http://home.wxs.nl/~donwerts/bezoek.htm

(advertentie)

van Eeten & Reijs Notarissen
Lid s.w.v.
Land
van Cuijk

(advertentie)

BEIJK
molenmakers
houtrestaurateurs

Beijk Molenbouw BV
Rimpelt 15a
5851 EK AFFERDEN
tel. 0485-531910
fax 0485-532305

(advertentie)

Als je vooruit wilt in de veehouderij,
kom dan eens met Hendrix praten.

Natuurlijk moet uw voerleverancier verstand hebben van voer. Maar hij moet ook met verstand van zaken kunnen meepraten over huisvesting, gezondheid, bedrijfsontwikkeling en milieu. Want uw bedrijfsresultaten hangen van veel meer af dan van voer alleen.
De Legpluimveegroep durft verder te kijken dan het voer dat zij leveren. Zij hebben een praktische kijk op hoe je een boerenbedrijf gezond kunt houden, nu én in de toekomst. Dat wordt des te belangrijker nu het er steeds meer om draait om de kosten te beheersen.

Hendrix
Legpluimveegroep
Hoofdstraat 4
6598 AD Heijen
telefoon 0485-490777
a nutreco company